

Ks. Waldemar PAŁĘCKI*

LITURGICZNY KULT PIĘCIU BRACI MĘCZENNIKÓW W TRADYCYJI KAMEDUŁÓW POLSKICH PO SOBORZE TRYDENCKIM

Treść: Wstęp; 1. Polscy Bracia Męczennicy; 2. Fundacja eremu w Bieniszewie; 3. Patronały benedyktynów i kamedułów po soborze trydenckim a *Proprium Poloniae*; 4. Własne formularze mszalne i brewiarzowe ku czci świętych Pięciu Braci męczenników, 4.1. Formularze mszalne i brewiarzowe oddzielnych wspomnień ku czci świętych Jana i Benedykta oraz świętych Mateusza, Izaaka i Krystyna, 4.2. Wspólne świętowanie ku czci Pięciu Braci męczenników według patronału polskiego i XX wiecznych źródeł kamedulskich, Zakończenie; Summary: The liturgical cult of Five Martyred Brothers in tradition of Polish camaldolese after the council of Trent.

Słowa kluczowe: kameduli, *Proprium Poloniae*, sobór trydencki, kult Pięciu Braci męczenników.

Keywords: Camaldolese, *Proprium Poloniae*, the council of Trent, cult of Five Martyred Brothers.

Wstęp

Święci od początku istnienia chrześcijaństwa zajmują ważne miejsce w liturgii. Najstarsze zachowane księgi liturgiczne, jak lekcjonarze czy sakramentarze, zawierają wspomnienia wielu świętych, którzy oddali życie za

* Autor jest prezbiterem Zgromadzenia Misjonarzy Świętej Rodziny i dr hab. prof. KUL. Studia doktoranckie odbył na Wydziale Teologii KUL – specjalizacja liturgiczna (2000-2005). Korzystał ze stypendium naukowego w Austrii i Niemczech w latach

Chrystusa i osiągnęli udział w misterium paschalnym Pana. Wspomnienia te nadawały ton w roku liturgicznym, gdyż często niedziele otrzymywały nazwę od świętego, którego uroczystość wcześniej obchodzono¹. Początkowo kult ten miał charakter lokalny i koncentrował się wokół grobu świętego. Wielu świętych czczono jako swoich patronów, obrońców i adwokatów, oddając im w opiekę daną miejscowość, czy społeczność. Od IV w. można zauważyć wzrost i znaczenie kultu świętych, a w wielu przypadkach miał on charakter powszechny. Na rozwój kultu wpłynęło bowiem wiele czynników, jak migracje ludności, powstanie kalendarzy lokalnych, regionalnych i martyrologiów, kult relikwii oraz upowszechnianie literatury biograficznej, wśród której najbardziej znane to żywoty świętych². Jakkolwiek w historii Kościoła miały miejsce pewne nadużycia w związku z tym kultem, to ma on nadal ogromne znaczenie w życiu Kościoła, co też potwierdza Sobór Watykański II, stwierdzając, że: *w te uroczystości Kościół głosi misterium paschalne w Świętych, którzy współcierpieli i zostali współuwielbieni z Chrystusem, przedstawia wiernym ich przykłady, pociągające wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednywa dobrodziejstwa Boże* (KL 104).

Po soborze trydenckim kult świętych w liturgii otrzymał nowy impuls. W wyniku unifikacji ksiąg liturgicznych pominięto w nich wspomnienia wielu świętych czczonych w Kościołach lokalnych czy wspólnotach zakonnych. Ponadto opracowano nowe teksty liturgiczne, które wcześniej opierały się na niepewnych świadectwach, aby odpowiadały prawdzie historycznej. To zadanie od początku XVII w. spoczywało na belgijskich jezuitach zwanych bollandystami³. Chcąc zachować kult świętych lokalnych

---

2002/2003, oraz we Włoszech w 2006 roku. Od 2005 roku jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym na KUL i wykładowcą w WSD Zgromadzenia Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim – Wydział Teologiczny UAM w Poznaniu. Od 2009 r. pełni funkcję sekretarza sekcji wykładowców liturgiki. Od 2013 r. jest kierownikiem Katedry Historii Liturgii KUL, a od 2014 r. profesorem nadzwyczajnym KUL. Jest autorem książek „Rok liturgiczny Paschą Chrystusa. Misterium roku liturgicznego według Odo Casela (1886-1948)”, Sandomierz 2006; „Służba Boża kamedułów polskich. Tradycje życia pustelniczego w świetle potrydenckiej liturgii rzymskiej (1605-1963)”, Lublin 2012, „Pytanie o liturgię. Misterium liturgii w życiu Kościoła”, Lublin 2015, współredaktorem „Studiów liturgicznych”, oraz autorem kilkudziesięciu artykułów naukowych, popularno-naukowych i haseł encyklopedycznych dotyczących przede wszystkim historii liturgii.

¹ Por. J. W. Boguniowski, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 80.

² Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, Poznań 1991, s. 160-162.

³ Nazwa wywodzi się od J. Bollandy SJ (zm. 1665), historyka i hagiografa z Antwerpii, który był pierwszym organizatorem wydawnictwa hagiograficznego *Acta sanctorum*. Zadaniem towarzystwa było krytyczne wydanie tekstów wraz z komentarzem naukowym. Obecnie siedzibą Towarzystwa Bollandystów jest Bruksela; por. M. Daniluk, *Bollandyści, Societas Bollandiana*, EK II, kol. 766-767.

w poszczególnych prowincjach czy zakonach przygotowywano odpowiednie dodatki do brewiarza i mszału.

Tu ukażemy sposób oddawania czci świętym Pięciu Braciom męczennikom, uczniom św. Romualda (+ 1027), przez kamedułów polskich.

1. Polscy Bracia męczennicy

Kult Pięciu Braci męczenników: Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna od początku istnienia państwowości polskiej wpisany jest w jej dzieje⁴. Według najstarszych źródeł, *Kodeksu Gertrudy* z XI w., wspomnienie ich męczeńskiej śmierci obchodzono 10 listopada⁵. W kalendarzach mszałów i brewiarzy używanych lokalnie w Polsce i Czechach od XIII w. pięciu braci wspomniano 12 listopada i data ta była utrwalona po soborze trydenckim w patronale polskim⁶. Znalazło to również wcześniej swoje odzwierciedlenie w opublikowanym po soborze trydenckim *Martyrologium Romanum* z 1584 roku⁷.

Po reformie kalendarza liturgicznego po Vaticanum II wspomnienie to jest obchodzone w Polsce 13 listopada, choć w *Martyrologium Rzymskim* zachowano wcześniejszy zwyczaj i elogium ku czci tych świętych wpisano 12 listopada⁸. Benedykt i Jan byli uczniami św. Romualda i przybyli do Polski ok. 1001 lub na początku 1002 roku, gdyż książę Bolesław Chrobry (+ 1025) poprosił o to cesarza Ottona III (+ 1002), który znał osobiście św. Romualda. Do dwóch braci dołączyli trzej inni Słowianie: Mateusz i Izaak oraz kucharz Krystyn. Ponieśli oni śmierć męczeńską w nocy z 10 na 11 listopada 1003 roku⁹. Źródłem poznania ich życia i męczeńskiej

⁴ W zapisie ksiąg i tekstów liturgicznych zachowano oryginalną pisownię.

⁵ Por. B. Włodarski, *Chronologia polska*, Warszawa 2007, s. 206.

⁶ Por. Z. Wit, *Patronat polski*, w: *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. M. Olczyk, W. Radecki, Gniezno 2010, s. 652-653

⁷ „In Polonia sanctorum martyrum Benedicti, Ioannis, Matthaei, Isaac, & Christini eremitarum”; *Martyrologium Romanum Ad nouam Kalendarij rationem, & Ecclesiasticae historiae veritatem restitutum. Gregorij XIII Pont. Maximi iussu editum*, Romae, Ex Typographia Dominici Basae MDLXXXIII, s. 350.

⁸ „Apud Casimiriam ad Vartam fluvium in Polonia, sanctorum Benedicti, Ioannis, Matthaei et Isaac, martyrum, qui ad christianam fidem in Poloniae partibus propagandam missi nocte a latronibus iugulati sunt; cum iis commemoratur etiam Christianus, eorum famulus, qui in area sacelli appensus est”; *Martyrologium Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatum, Editio Altera*, Città del Vaticano 2004, s. 619.

⁹ Por. P. Wojtyniak, *Kult Pięciu Braci w Polsce i Europie w XI-XVIII stuleciu i jego związki z Kazimierzem Biskupim*, w: A. Szymkowski (red.), *Dzieje Kultu Pięciu Braci męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, Kazimierz Biskupi 2002, s. 202-211.

śmierci są: 1. Żywot Pięciu Braci męczenników napisany w 1006 lub 1008 roku przez św. Brunona z Kwerfurtu (+ 1009)¹⁰; 2. Żywot św. Romualda spisany około 1040 roku przez św. Piotra Damianiego (+ 1072)¹¹; 3. Żywot Pięciu Braci, autorstwa Marcina Baroniusza (+ 1610), wydany w Krakowie w 1610 roku¹²; 4. Roczniki kamedulskie Jana Benedykta Mittarellego (+ 1777) oraz Roczniki kamedulskie Anzelma Costadoniego (+ 1785) z XVIII wieku¹³.

Obecnie na podstawie zachowanych dokumentów źródłowych nie można stwierdzić ze stuprocentową pewnością, gdzie żyli i ponieśli śmierć uczniowie św. Romualda. Wśród miejscowości wymieniane są następujące: Kazimierz Biskupi, Międzyrzecz, Św. Wojciech, i Kaźmierz koło Szamotuł. Od XIV wieku poświęconym miejscem kultu jest Kazimierz Biskupi koło Konina, leżącego nad Wartą. Miejsce to jest wspomniane w *Roczniku kamienieckim*, *Roczniku świętokrzyskim*, *Rocznikach Długosza*, *Roczniku Sędziwoja*, oraz kronice z XVIII wieku o Dominika Elewskiego (+ 1772), bernardyna z konwentu kazimierskiego. Kult Pięciu Braci w Kazimierzu Biskupim był szczególnie pielęgnowany i rozwijany od momentu kiedy na początku XVI wieku biskup poznański Jan Lubrański (+ 1520) ufundował kościół i sprowadził bernardynów. Około 1515 roku uzyskał on zgodę na translację z Czech relikwii Pięciu Braci do Kazimierza Biskupiego. Relikwie bowiem zostały w 1039 roku wywiezione z Gniezna wraz z relikwiami św. Wojciecha. Przewieziono je do katedry poznańskiej.

Biskup prosił króla polskiego Zygmunta I Starego (+ 1548) o poparcie tej inicjatywy u cesarza Karola V (+ 1558) oraz czeskich możnowładców.

¹⁰ *Brunonis vita quinque fratrum*, w: *Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi 500 usque ad annum 1500*, t. 15,2, Berlin 1888, s. 709-738.

¹¹ S. Petrus Damianus, *Vita Sancti Romualdi*, PL 144, 953-1008.

¹² *Vitae, gesta et miracula, sanctorum quinq'; fratrum polonorum eremitarum Casimiriensium, ordinis S. Romualdi Abbatis Camaldul: Joannis, Benedicti, Mathei, Isaaci, Christini, martyrum, simulque et aliorum sociorum eorum, Athanasii, Lavrentii, et Bogymili: ex variis authoribus, diuersisque fragmentis breuiter collectę et nunc primum in lucem editae: auctoritate illvstrissimi Domini Bernardi Macieiwski, Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis, archiepiscopi Gnesnensis 1606*, A Martino Baronio, Iaroslaiense clerico, Pars prima. Deus qui gloriatur in consilio Sanctorum, magnus et terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt. Psalm 88. Cum gratia et priuilegio S.R.M. Superiorum permissu.

¹³ *Annales Camaldulenses Ordinis Sancti Benedicti: Quibus plura interseruntur tum ceteras Italico-monasticas res, tum historiam Ecclesiasticam remque Diplomaticam illustrantia*, D. Johanne-Benedicto Mittarelli & D. Anselmo Costadoni Presbyteris & monachis e Congregatione Camuldulensi Auctoribus, Tomus Primus-Nonus, Complectens res gestas ab anno Christi DCCCCVII. ad annum MCCLXIV. Ad fidem Monumentorum & Veterum chartarum, quae Appendicem constituunt, Venetiis MDCCLV-MDCCLXXIII, Aere Monasterii Sancti Michaelis De Muriano: Prostant apud Jo: Baptistam Pasquali.

Śmierć biskupa Lubrańskiego sprawiła, że kapituła katedralna nie chciała się zgodzić na przeniesienie relikwii Pięciu Braci z Poznania do Kazimierza Biskupiego. Część relikwii przekazano do kościoła klasztornego dopiero w 1525 roku. Zatwierdzenie nabożeństwa do Pięciu Braci, liczne cuda, o których wspomina kronikarz bernardyński, oraz ocalenie tych terenów w XVII wieku przed szalejącymi epidemiami sprawiło, że wśród okolicznych mieszkańców wzrastało zainteresowanie kultem Pięciu Braci Męczenników¹⁴.

Kazimierz Biskupi jako miejsce życia i męczeńskiej śmierci zakwestionowano pod koniec XIX wieku. Niemiecki historyk Reinhard Kade (+ 1936) odkrył tekst *Vita quinque fratrum*, autorstwa św. Brunona i po raz pierwszy opublikował ten żywot świętych w 1888 roku. Wskazał, że pierwsi bracia ponieśli śmierć męczeńską w Międzyrzeczu. Za tą miejscowością – według niego – przemawiał wspomniany w tym żywocie najazd króla Sasów na wioski leżące niedaleko pustelni¹⁵. Fakt ten R. Kade utożsamiał z informacją znajdującą się w Kronice Thietmara, który wspomina, że w 1005 roku miał miejsce pierwszy najazd wojsk króla Sasów Henryka II (+ 1024) i zatrzymanie się w opactwie w Międzyrzeczu¹⁶. Ponadto pogrzeb sprawował nie biskup gnieźnieński, ale poznański – Unger (+ 1012). Miejsce ich życia musiało więc znajdować się od strony zachodniej Poznania w Międzyrzeczu lub leżącej niedaleko miejscowości Św. Wojciech, a nie od wschodniej strony Poznania w Kazimierzu Biskupim. To stanowisko zostało przejęte i rozpowszechniane w Polsce przez T. Wojciechowskiego, J. Mitkowskiego czy J. Karwasińską. Według Wojciechowskiego w Kazimierzu Biskupim istniał erem, ale założony później za Kazimierza Odnowiciela (+ 1058).

Ta opinia nie była podzielana przez A. Gieysztora i G. Labudę, gdyż była w sprzeczności z podstawą źródłową. Chcąc powiązać z dotychczasową tradycją została wysunięta hipoteza, że mogła to być miejscowość Kaźmierz w powiecie Szamotulskim. Jej zwolennikami byli Kętrzyński i Podkański. Nie ma jednak wystarczających dowodów na to, aby utożsamiać te fakty pochodzące z różnych źródeł historycznych¹⁷.

2. Fundacja eremu w Bieniszewie

Na fundację nowego eremu kamedulskiego, *Eremus Casimiriensis Quinque martyrum*, ze względu na tradycję życia i śmierci męczeńskiej Pięciu Braci

¹⁴ Por. T. Dusza, *Pierwsza i jedyna siedziba świętych pięciu braci męczenników w Kazimierzu Biskupim*, w: A. Szymkowski (red.), *Dzieje Kultu Pięciu Braci męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, Kazimierz Biskupi 2002, s. 25-30.

¹⁵ Por. tamże, s. 17-25.

¹⁶ Por. *Kronika Thietmara*, tłum. M.Z. Jedlicki, Kraków 2005², s. 132.

¹⁷ Por. Dusza, *Pierwsza i jedyna siedziba świętych pięciu braci męczenników w Kazimierzu Biskupim*, s. 17-21.

w XVII wieku wybrano Bieniszew, leżący nieopodal Kazimierza Biskupiego. Inicjatorami fundacji byli Sylwan Boselli z Bergamo oraz bracia Gabriel Cielecki i Hieronim Krasowski. Sylwan od 1621 r. był superiorem na Bielanych w Krakowie, następnie w Rytwianach, Kahlenbergu, po czym powrócił do Polski jako wizytator generalny. Według kronik kamedulskich Sylwan Boselli poszukiwał w Polsce miejsca, gdzie zostały złożone relikwie Pięciu Braci Męczenników. Decyzja o utworzeniu konwentu w lesie nieopodal Kazimierza Biskupiego zapadła 10 lipca 1663 roku, a fundacja kasztelana inowłodzkiego i starosty radziejowskiego Alberta Kadzidłowskiego została zatwierdzona przez króla Jana Kazimierza (+ 1672) 1 sierpnia tegoż roku¹⁸.

O żywym kulcie Pięciu Braci Męczenników w Kazimierzu Biskupim wspomina o. Sylwan Boselli. On był świadkiem, że 24 czerwca w 1663 roku, w dzień odpustu parafialnego w święto św. Jana Chrzciciela, przybywały do kościoła franciszkańskiego wielkie tłumy kobiet i mężczyzn. Podobnie działo się 12 listopada, kiedy wspomniano Pięciu Braci¹⁹. W liście z 22 sierpnia 1663 roku, wysłanym z Bielanych krakowskich do Majora zakonu, Sylwan Boselli pisał, że w dniach 24 czerwca i 12 listopada schodzi się tak wielkie mnóstwo ludu, że spocił się, (trudził), komunikując wiernych przy kaplicy św. Jana i św. Benedykta. Pomagał również rozdawać Komunię św. na cmentarzu, gdzie umieszczano w tym czasie relikwie świętych Braci²⁰.

Erem w Bieniszewie został w 1710 roku podniesiony do rangi przeoratu, a nowy kościół murowany pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny poświęcono 14 maja 1797 roku²¹. Niestety klasztor ten został zniesiony na mocy dekretu carskiego w 1819 roku²². Życie eremickie od-

¹⁸ Por. P. Szaniecki, *Kameduli*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce*, Tyniec 1980, s. 111, E. Kręglewska-Foksowicz, *Zespół Kamedulski w Bieniszewie. Studium historyczno-architektoniczne*, w: A. Szymkowski (red.), *Dzieje kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, Kazimierz Biskupi 2002, s. 160-166; *Pustelnia oo. Kamedulów w puszczy Kazimierskiej w wojew. Łódzkiem. Rys historyczny od założenia eremu do czasów obecnych*, Bielany 1934, s. 1-6.

¹⁹ *Annales Camaldulenses...*, t. VIII, s. 387.

²⁰ „Diebus XXIV. junii & XII. novembris concurrunt multitudo tanta populorum, ut ad sudorem usque eos sacro pane refecerim ad arcam sanctorum Johannis & Benedicti, & ego cum sociis in discrimine vitae fuisset, nisi recessissem in coemeterium patrum Franciscanorum, qui reliquias eorumdem Sanctorum custodiunt, ad prosequendam sacram synaxim”; tamże, s. 394.

²¹ Por. L. Zarewicz, *Zakon Kamedulów jego fundacye i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie. Przeważnie według źródeł rękopiśmiennych archiwu OO. Kamedulów na Bielanych przy Krakowie*, skreślił Ludwik Zarewicz członek komisji historycznej przy c. k. Towarzystwie naukowym krakowskim, Kraków 1871, s. 38-40.

²² Por. *Sommario cronologico dei documenti pontifici riguardanti la Congregazione Eremitica Camaldolense di Monte Corona (1515-1908)*, Tuscolano 1908, s. 348-349.

nowiono w 1937 roku, ale erem zamknięto już w 1940 roku. Niemieckie władze okupacyjne zajęły budynki klasztorne. W nich utworzono szkołę dla młodych nazistów, Hitlerjugend. Użytkownicy dokonali znacznego zniszczenia i zbezczeszczenia tego miejsca. Powrót zakonników w 1945 roku sprawił, że *szługa Boża* jest obecnie sprawowana w dwóch eremach na ziemiach polskich: na Bielanach w Krakowie i w Bieniszewie koło Koina. Ten drugi klasztor sięga tradycjami kultu Pięciu Braci Męczenników – świętych z początku XI wieku²³.

3. Patronały benedyktynów i kamedułów po soborze trydenckim a „Proprium Poloniae”

Od początku istnienia kultu świętych, obok uroczystości powszechnych wpisanych do kalendarza ogólnego w danych miejscowościach, oddawano cześć własnym świętym. Wpisywano je w kalendarzu liturgicznym, w używanych mszałach i brewiarzach w danych regionach, prowincjach kościelnych lub zakonach. Po soborze trydenckim w wyniku ujednoczenia ksiąg liturgicznych wielu świętych czczonych lokalnie usunięto z powszechnego kalendarza. Istniała więc konieczność przygotowania patronałów, jako dodatków do Brewiarza rzymskiego i Mszału rzymskiego. Po przyjęciu w 1577 roku przez episkopat Polski uchwał soboru trydenckiego zobowiązano się do wydania ksiąg liturgicznych dla diecezji polskich. Wymagało to dłuższego czasu, aby zrewidować i przygotować nowe oficja i formularze mszalne²⁴. Przygotowaniem oficjów brewiarzowych zajął się kanonik krakowski i profesor Akademii Krakowskiej, Stanisław Sokołowski (+ 1593). Pierwsze skomponowane przez niego oficja dotyczyły świętych Stanisława i Floriana, które były gotowe w 1589 roku. Nie doczekał się on jednak wydania drukiem tego dodatku, choć całość przygotował jeszcze przed swoją śmiercią²⁵. Pierwsze wydanie ukazało się w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka (+ 1620) w 1596 roku w Krakowie pod tytułem *Officia propria dioecesium poloniae*²⁶. Dodatek do Mszału rzymskiego – *Missae*

²³ Por. W. Stalica, *Zarys dziejów konwentu ojców kamedułów w Bieniszewie (1663-1985)*, w: A. Szymkowski (red.) *Dzieje kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, Kazimierz Biskupi 2002, s. 149-154.

²⁴ Por. W. Schenk, *Sługa Boża*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Ober-tyński, t. I, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 363-364.

²⁵ Por. P.D. *Sokołowski Stanisław*, „Encyklopedia kościelna” M. Nowodworski, A. Zarem- ba, S. Biskupski (red.), t. XXVI, Warszawa-Płock-Włocławek 1903, s. 134-143.

²⁶ *Officia propria Patronorum Regni Poloniae, per R. Stanislavm Socolovivm, serenissimi olim Stephani Poloniae Regis Theologum, Canonicum Cracouiensem, ex mandato Synodi Petricouiensis conscripta, Auctore Illustrissimi Cardinalis Georgii Radzivili Episcopi Cracouiensis edita*, Antverpiae, ex officina Plantiniana Apud viduam et heredes

propriae patronorum et festorum regni Poloniae, opracował natomiast Kasper z Kleczowa. Dodatek ten został wydany w 1605 roku w tej samej drukarni, co oficja brewiarzowe²⁷.

Własne dodatki z oficjami i formularzami mszalnymi drukowano również dla kamedułów żyjących w Polsce²⁸. Na pierwszej kapitule zgromadzenia kamedułów w 1524 roku postanowiono przygotować mszał kamedulski uwzględniający własne zwyczaje liturgiczne. Miał on być najpierw zaaprobowany przez kapitułę generalną, a następnie zatwierdzony przez Stolicę Apostolską²⁹. Prawo do używania własnego mszału obowiązywało do reformy soboru trydenckiego, gdyż od 1570 roku kameduli celebrowali Mszę św. według nowo wydanego *Missale Romanum*³⁰. W mszale tym umieszczano karty z formularzami przeznaczonymi dla kamedulskiej wspólnoty. Przykładem jest suplement zatytułowany *Missae Sanctorum Congregationis*, pochodzący prawdopodobnie z początku XVII wieku, a umieszczony w Mszale rzymskim z 1603 roku, który znajduje się w zbiorach kamedułów krakowskich³¹. Dziesięć lat później podjęto uchwałę, że w przyszłości kameduli będą używali odnowionych ksiąg dla rodziny reguły benedyktyńskiej, uwzględniających wcześniejszą reformę liturgiczną papieża św. Piusa V (1566-1572)³². Nowy Mszał monastyczny został zatwierdzony i wydrukowany w 1615 roku i od tego czasu obowiązywał we wspólnotach kamedulskich³³.

Suplementy zawierające formularze mszy własnych przeznaczone dla kamedułów zamieszczano zarówno w nowych mszałach, jak też oddzielnych księgach. W Polsce wydawano zazwyczaj wspólne dodatki dla benedyktynów i kamedułów eremitów. Do jednych z najstarszych zachowanych źródeł należy starodruk *Missae propriae sanctorum, Ordinis Sanctorum*

Balthazaris Moreti MDCLXXVI; por. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXIII, Kraków 1909, s. 272.

²⁷ *Missae propriae Patronorum et festorum regni Poloniae, Ad normam Missalis Romani accomodatae*, Cracoviae 1605; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXII, Kraków 1907, s. 424-425; P. Szczaniecki, *Msza po staremu się odprawia*, Kraków 2009, s. 97-98.

²⁸ Por. W. Pałęcki, *Służba Boża kamedułów polskich. Tradycje życia liturgicznego w świetle potrydenckiej liturgii rzymskiej (1605-1963)*, Lublin 2012, s. 81-82.

²⁹ Por. P. Lugano, *La congregazione Camaldolese degli eremiti di Montecorona, dalle origini ai nostri tempi con una introduzione sulla vita eremitica prima e dopo san Romualdo*, Frascati 1908, s. 154-155.

³⁰ Por. tamże, s. 298-299.

³¹ Do najstarszych tekstów należały formularze ku czci świętych: Maura, Scholastyki, Benedykta, Romualda, Bonifacego, Placyda, Leonarda oraz Jana i Benedykta; por. *Missae Sanctorum Congregationis* [b.m.r.w. – pocz. XVII w.], k. 1^r-2^v.

³² Por. *Annales Camaldulenses...*, t. VIII, s. 244.

³³ Por. H. Bohatta, *Catalogus Missalium Ritus Latini ab Anno MCCCCLXXIV*, Londini MCMXXVIII, s. 291.

Patrum Benedicti & Romualdi, wydany w Krakowie w 1696 roku. W mszalach benedyktyńskich umieszczano również suplementy dla całej rodziny zakonnej kamedułów. Są one zazwyczaj zatytułowane *Missae propriae sanctorum pro monachis et eremitis Congregationis Camaldulensis, A Sac. Rit. Congreg. Approbatae*, i dotyczą zarówno cenobitów, jak też eremitów. Były one sukcesywnie wydawane w ciągu wieków i uwzględniały bieżące rozporządzenia papieża i Kongregacji Obrzędów.

W XIX wieku został promulgowany również własny mszał kamedułów. Kongregacja Obrzędów 22 maja 1856 roku zezwoliła eremitom kamedułów na sprawowanie Eucharystii zgodnie z mszałem wydanym dla kamedułów cenobitów³⁴. W drugiej połowie XIX wieku drukowano również własne mszały dla kamedułów eremitów, czego przykładem jest *Missale Monasticum ad usum eremitarum camaldulensium, Congr. Montis Coronae* z 1896 roku. Księga zawierała zmiany wprowadzone przez papieża Urbana VIII (1623-1644) i Leona XIII (1878-1903). Doklejone w egzemplarzach tych mszałów suplementy, uwzględniające nowe święta lub zawierające zmienione formularze świąt dotychczasowych, świadczą o tym, że posługiwano się nim jeszcze po reformach przeprowadzonych za papieża Piusa XII (1939-1958)³⁵.

Zakonnicy Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej celebrowali *Officium divinum* zgodnie z księgami benedyktyńskimi, posługując się własnymi suplementami. Na pierwszej kapitule w 1524 roku postanowiono celebrować oficjum według wskazań św. Benedykta. W ciągu tygodnia odmawiano więc wszystkie psalmy oraz kantyki, a w ciągu roku odczytywano większość tekstów biblijnych. Zadecydowano jednak, aby nie czytać żadnych tekstów apokryficznych, a odpowiednio przygotowane księgi miały być najpierw zatwierdzone przez kapitułę generalną, a następnie przez Stolicę Apostolską³⁶. Na kapitule w następnym roku (1525) zobowiązano wspólnoty, aby postarały się o księgi do sprawowania oficjum, czyli sermونيarze, homiliarze oraz brewiarze. Zakazano także wprowadzania nowych oficjów ku czci świętych. Niestety, mimo wytycznych dotyczących przygotowania nowych ksiąg liturgicznych, nie udało się kamedułom zrealizować tego postulatu. Wówczas postanowiono, że kamedułów będą obowiązywać zasady sprawowania oficjum zgodne z regułą życia eremickiego Giustinianiego, które zostały wydrukowane w 1520 roku³⁷.

Reforma soboru trydenckiego przyczyniła się do ujednoczenia brewiarza obowiązującego również we wspólnotach zakonnych. Zgodnie z konstytucją papieża Piusa V *Quod a nobis* z 9 lipca 1568 roku można było

³⁴ Por. *Sommario cronologico...*, s. 426.

³⁵ Por. H.B. Meyer, *Eucharistie. Geschichte, Theologie, Pastoral, GdK IV*, s. 272.

³⁶ Por. Lugano, *La congregazione Camaldolese...*, s. 154.

³⁷ Por. tamże, s. 211-212.

zachować tradycje co najmniej dwustuletnie, a inne za wyraźnym pozwoleniem Stolicy Apostolskiej³⁸. Członkowie nowej Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej wprawdzie używali ksiąg liturgicznych znanych w tradycji monastycznej, ale wprowadzili wiele własnych, nowych zwyczajów, które należało zrewidować³⁹. Stąd też po wydaniu Breviarza rzymskiego po soborze trydenckim kameduli postanowili na kapitule generalnej, że odtąd nie wolno będzie posługiwać się jakimkolwiek nowym oficjum, chyba, że jedynie za pozwoleniem Stolicy Świętej⁴⁰.

Nowy brewiarz kamedulski został wydrukowany w 1583 roku w Wenecji, w którym uwzględniono pięćsetletnią tradycję zakonu⁴¹. W 1595 roku podjęto kolejne próby reformy brewiarza kamedulskiego. Stało się to za przyczyną Jana Chrzyciela z Prato, oliwetanina, który wstąpił do eremu w Camaldoli i po trzech latach został wybrany majorem. Jego zabiegi wywołały wiele niepokoju, przyczyniły się jednak do podjęcia kolejnych kroków w dziele reformy. Następna próba reformy miała miejsce w 1599 roku, a zwolennikiem tej inicjatywy był opat z Camaldoli Sylwan Razzi. Na kapitule w 1607 roku powołana została komisja do rewizji brewiarza, na której czele stanął Maur, przeor z Montecònero. Dwa lata później, do prac tej komisji dołączyli kameduli z innych kongregacji: opat Vitale Zùccoli i Severo Senesio oraz eremici z Góry Koronnej. Prace nad nową formą brewiarza zostały zakończone w 1611 roku i księgę przesłano do Kongregacji Obrzędów⁴².

Brewiarz miał być wydrukowany po następnej kapitule w 1613 roku. Zanim jednak został opublikowany, papież Paweł V w 1612 roku zobowiązał wszystkich zakonników żyjących według reguły św. Benedykta do przyjęcia nowego Breviarza Monastycznego⁴³, który został dostosowany do wymogów reformy trydenckiej⁴⁴. Rozporządzenie papieskie

³⁸ Nowy brewiarz miał być używany w Rzymie już na miesiąc po ukazaniu się bulli. W pozostałych prowincjach włoskich obowiązywał po trzech miesiącach, a w innych krajach po pół roku; por. S. Bäumer, *Geschichte des Breviers*, Freiburg im Breisgau 1895, s. 438-439.

³⁹ Por. Lugano, *La congregazione Camaldolese...*, s. 293-294.

⁴⁰ Por. *Zbiór Konstytucyj Apostolskich i Dekretów Kapitularnych dotyczących wspólnej obserwancji i zarządu Zgromadzenia Kamedułów-Pustelników Góry Koronnej*, w: *Reguła św. Benedykta i konstytucje Zgromadzenia Kamedułów-Pustelników Góry Koronnej przejrzone i potwierdzone przez Ojca św. Klemensa IX*, Podług wydania włoskiego w Rzymie R.P. 1670 przetłómaczone (sic!) na język polski R. P. 1912. Nakładem oo. Kamedułów w Bielanych. Czcionkami drukarni „Prawdy” pod zarządkiem Józefa Jondry, Kraków 1912, s. 58.

⁴¹ Por. Lugano, *La congregazione Camaldolese...*, s. 299.

⁴² Por. *Annales Camaldulenses...*, t. VIII, s. 185-223.

⁴³ Prawo zostało zamieszczone w breve *Ex iniuncto nobis* z 1 października 1612 r.; por. *Sommario cronologico...*, s. 56.

⁴⁴ Por. P. Volk, *Ein bedeutsamer Reformvorschlag für das Benediktinerbrevier*, BM 8

zaakceptowano na kapitule generalnej w 1613 roku, znosząc tym samym dawny brewiarz kamedulski⁴⁵. Zobowiązanie do przyjęcia Brewiarza Monastycznego przypomniła Kongregacja Obrzędów w dekrecie z 24 stycznia 1616 roku. Z kolei papież Urban VIII w breve *In cathedra Principis* z 7 maja 1626 roku ponownie potwierdził decyzję swego poprzednika co do posługiwania się tą księgą i zakazał używania innych ksiąg własnych; prawo to przypomniał w breve *Exponi Nobis* z 17 czerwca 1643 roku. Na kapitule w 1639 roku eremici z Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej postanowili pozostać przy dotychczasowym brewiarzu, zachowując swoje zwyczaje⁴⁶. Kongregacja Obrzędów 21 sierpnia 1688 roku zobowiązała zakonników do używania nowego brewiarza⁴⁷.

W ciągu wieków teksty oficjów dla Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej zamieszczano w suplementach do Brewiarza Monastycznego. Pod koniec XIX wieku opublikowano odrębne brewiarze dla tej kongregacji. W 1925 roku papież Benedykt XV (1914-1922) przypomniał kamedułom o obowiązku odmawiania poprawionego Brewiarza Monastycznego⁴⁸. W związku z tym przygotowano nowy suplement z oficjami w Tusculano 21 września tegoż roku, który został zatwierdzony przez majora Jana Chrzyciciela⁴⁹. Również konstytucje z 1934 roku przypomniały o obowiązku stosowania się do kalendarza liturgicznego i własnych suplementów⁵⁰.

4. Własne formularze mszalne i brewiarzowe ku czci świętych Pięciu Braci męczenników

Formularze mszalne i brewiarzowe przeznaczone na użytek wspólnot kamedulskich odzwierciedlają własną tradycję zakonu. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują teksty ku czci świętych męczenników, Pięciu Braci, określające kult liturgiczny. W księgach liturgicznych używanych przez

---

(1926), s. 449-451; L. Hunkeler, *Ein interessantes monastisches Brevier*, BM 31 (1955), s. 381; S. Bäumer, *Geschichte des Breviers*, Freiburg im Breisgau 1895, s. 500-501.

⁴⁵ Por. *Annales Camaldulenses...*, t. VIII, s. 244.

⁴⁶ Por. Lugano, *La congregazione Camaldolese...*, s. 386.

⁴⁷ Por. *Sommario cronologico...*, s. 58-59, 63, 84, 142; Lugano, *La congregazione Camaldolese...*, s. 298.

⁴⁸ *Breviarium Monasticum Pauli V jussu editum Urbani VIII et Leonis XIII cura recognitum Pii X et Benedicti XV auctoritate reformatum pro omnibus sub Regula, s. patris Benedicti militantibus: additis rubricis novissime A., s. R. C. approbatis*, Bruges: Sumptibus et Typis Societatis, s. Augustini: Desclée de Brouwer et Soc., 1925.

⁴⁹ Por. *Supplementum ad Breviarium Monasticum pro Eremitis Camaldulensibus Congregationis Montis Coronae*, Officia Particularia eremorum, Tusculi 1925, s. [2]-[3].

⁵⁰ Por. *Constitutiones Eremitarum Camaldulensium Congregationis Montis Coronae. Simul cum Regula S. P. Benedicti et quibusdam appendicibus*, Sublaci 1934, s. 53.

kamedułów po soborze trydenckim zauważa się dwie tradycje świętowania wspomnienia świętych braci, mianowicie wspólnego świętowania, oraz oddzielnego obchodu ku czci św. Jana i Benedykta – Włochów, oraz Mateusza, Izaaka i Krystyna – Polaków.

4.1. Formularze mszalne i brewiarzowe oddzielnych wspomnień ku czci świętych Jana i Benedykta oraz świętych Mateusza, Izaaka i Krystyna

Zgodnie z ogólnym kalendarzem liturgicznym rodziny benedyktyńskiej 15 listopada wspominano świętych polskich Mateusza, Izaaka i Krystyna w randze święta zdwojonego, posługując się formularzem drugiej Mszy św. o męczennikach: *Sapientiam sanctorum*⁵¹. W mszale kamedulskim z 1896 roku zamieszczono jedynie modlitwę dnia: *Martyrum tuorum*⁵². W modlitwie tej, wspominając św. męczenników, pokornie błagano, aby wierni umocnieni w Bożej miłości potrafili znieść wszelkie terażniejsze niepowodzenia.

Następnego dnia, czyli 16 listopada, obchodzono jako święto zdwojone drugiej klasy wspomnienie św. Jana i św. Benedykta, należących do grona pierwszych uczniów św. Romualda. Formularz ten był zmieniany w ciągu wieków. Zawierał teksty własne, jak też zaczerpnięte z liturgii rzymskiej. Według *Missae Sanctorvm Congregationis* z przełomu XVI i XVII wieku należało w te dni posługiwać się tekstami wspólnymi o męczennikach: *Sapientiam sanctorum* z wyjątkiem własnych modlitw⁵³. Oracja *Gratiam tuam...* wyrażała pokorną modlitwę, aby Pan napełnił wiernych łaską, która pozwoliłaby im trwać w Bogu. Proszono także Boga, aby poprzez naśladowanie świętych męczenników nauczył ich pogardzać sprawami ziemskimi i wytrwale podążać do niebiańskich. W sekrecie *Pectoribus nostris...* błagano, aby Pan przybliżył się do serc wiernych, które mają być oczyszczone, a za wstawiennictwem świętych męczenników przyjął ich jako swoją ofiarę. Ostatnia modlitwa: *Refecti cibo...* wyrażała prośbę, by za wstawiennictwem świętych męczenników Bóg wysłuchał zanoszonych modlitw.

Według źródeł benedyktyńskich z XVIII wieku podczas tych świąt należało posługiwać się tekstami wspólnymi Mszy św. o męczennikach: *Multae tribulationes iustorum*⁵⁴. W dodatku kamedulskim do mszału be-

⁵¹ Por. *Missale Monasticum Pauli V. Pontificis Max. auctoritate recognitum, pro omnibus sub Regula SS. Patris Benedicti militantibus; in quo missae sanctorum recens editae, ad normam Missalis Romani sunt redactae*, Ex Typographia Balleoniana, Venetiis MDC-CXXI, s. LXXXV; *Missale Monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium Congregationis Montis Coronae Pauli V Pontificis Maximi jussu editum Urbani VIII et Leonis XIII auctoritate recognitum*, Romae ex Typographia polyglotta S. C. De Propaganda Fide MDCCCXCVI, s. 629.

⁵² Por. *Missale Monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium...*, s. 629.

⁵³ Por. *Missae Sanctorvm Congregationis*, k. 2°.

⁵⁴ Por. *Missale Monasticum* [...], Ex Typographia Balleoniana, Venetiis MDCCXXI,

nedyktyńskiego z 1765 roku i 1842 roku zamieszczono te teksty w dniu wspomnienia⁵⁵. Do tekstów wspólnych tego formularza należały antyfony mszalne, śpiewy międzylekcyjne oraz czytania, będące częścią formularza ku czci świętych męczenników rzymskich Jana i Pawła, których wspomnienie obchodzono 26 czerwca⁵⁶. Introit tej mszy przypominał, że sam Pan wybawia swych wiernych z licznych ucisków. Biblijny obraz Pana, który strzeże kości i dlatego żadna z nich nie zostanie złamana, zapewniały o opiece Boga. Dlatego wraz z psalmistą na początku Eucharystii wysławiano Pana (por. Ps 34 [33], 20-21. 2).

Czytania biblijne przewidziane w tym formularzu podkreślały odwagę świętych męczenników. W świetle Księgi Mądrości Syracha jawili się oni jako mężowie, których pobożność nie ustała, a przez to i sława ich nie przemienie. Dlatego wzywano, aby narody głosiły ich mądrość i ich chwałę – zgromadzenie (por. Syr 44,10-15). Graduał *Ecce quam bonum...* wychwalał wspólne życie braci, którego zalety psalmista porównuje do wylanego na głowę wonnego olejku (por. Ps 133 [132], 1-2). Oni więc oddawali cześć Bogu, co też akcentował werset poprzedzający Ewangelię: *Te Martyrum...* Ewangelia natomiast przypominała, że Bóg troszczy się o swoich wybranych, tak że nawet włosy na ich głowach są policzone (por. Łk 12,1-8). Antyfona na przygotowanie darów: *Gloriabuntur in te omnes...* ukazywała Boga, który błogosławi sprawiedliwemu i łaską okrywa go niby tarczą (por. Ps 5,12-13). Natomiast antyfona komunijna *Et si coram hominibus...* podkreślała, że Bóg wypróbował męczenników w ogniu jak złoto i przyjął jak ofiarę całopalną (Mdr 3,4-6).

Źródła kamedulskie świadczą o istnieniu różnych oracji na ten dzień. Zgodnie z dodatkami kamedulskimi z XVIII wieku odmawiano modlitwę: *Deus, qui nos...*, dziękując Bogu, że napełnia modlących się radością

---

s. LXXXV; *Missale Monasticum Pauli V. Pontificis Max. auctoritate recognitum, Pro omnibus sub Regula SS. Patris Benedicti militantibus; in quo missae novissimae sanctorum accurate sunt dispositae*, Venetiis MDCCXXXVIII, Ex Typographia Balleoniana, s. 496.

⁵⁵ Por. *Missale Monasticum Pauli V. Pontificis Max. auctoritate recognitum, pro omnibus sub Regula SS. Patris Benedicti militantibus; in quo missae sanctorum ad normam novi Kalendarii Auctoritate Apostolica approbati ordinate proprii loci dispositae, aliaeque novissimae usque ad hodiernam diem per Summos Pontifices concessae inveniuntur*, Venetiis, Ex Typographia Balleoniana, MDCCLXV, s. CXI; *Missale Monasticum Pauli V. Pontificis Maximi auctoritate recognitum, pro omnibus sub Regula SS. Patris Benedicti militantibus; editio emendata cum additamentis novissimis*, Romae MDCCCXLII. Typis Josephi Salviucci et Francisci Filii, s. CV-CVI.

⁵⁶ Por. *Missale Romanum Ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum Pii V. Pont. Max. iussu editum*, Romae, Apud Heredes Bartholomęi Faletti, Joannem Uariscum, & Socios, Anno Domini MDLXX, s. 57; *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, Editio Typica*, Typis Polyglottis, Vaticanis 1962, s. 565-566.

w rocznicę wspomnienia świętych. Błagano słowami tej modlitwy, aby przykłady świętych pobudzały wiernych do gorliwości. Jako sekretę odmawiano modlitwę *Hostias tibi...* Proszono w niej, aby przez zasługi świętych męczenników Pan przyjął ofiary i sprawił, by oni nieustannie pomagali wiernym. Modlitwa po Komunii św.: *Sumpsimus, Domine...* to prośba do Boga, aby wierni w wieczności cieszyli się tym, co sprawowane jest w doczesności.

W mszale z 1896 roku zamieszczono już inne oracje ku czci tych świętych. W modlitwie dnia: *Omnipotens sempiterna Deus...* dziękowano Bogu, który w sercach świętych męczenników zapalił ogień miłości. Proszono Boga, aby udzielił modlącym się daru wiary i miłości oraz by wierni, radując się tryumfem męczenników, czynili postępy w życiu doczesnym. W sekrecie: *Munera populi tui...*, przyzywając wstawiennictwa świętych męczenników wyrażono prośbę, aby Pan uświęcił składane na ołtarzu dary. Jednocześnie błagano, aby oczyścił On łaskawie wiernych ze zmyzy grzechów. W ostatniej natomiast modlitwie: *Adsit nobis...* błagano, aby dzięki modlitwie męczenników wierni zostali umocnieni w pragnieniu podążania do rzeczy niebiańskich⁵⁷.

Według *proprium* kamedulskiego wspomnienie świętych Mateusza, Izaaka i Krystyna – polskich męczenników, obchodzone 15 listopada, nie posiadało własnych lekcji drugiego nokturnu, lecz czytania należało czerpać z tekstów wspólnych⁵⁸. Dzień później oddawano cześć świętym Janowi i Benedyktowi, uczniom św. Romualda. W tym dniu, według brewiarza kamedulskiego z 1583 roku, odmawiano orację *Gratiam tuam...*, która do reformy ksiąg monastycznych obowiązywała również w formularzu mszalnym, oraz czytano własne lekcje w drugim nokturnie⁵⁹. Lekcje te zostały zmienione na początku XVII wieku⁶⁰.

⁵⁷ Por. *Missale Monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium...*, s. 629-630.

⁵⁸ Lekcje te pochodziły z pism św. Jana Chryzostoma; por. *Officia propria sanctorum Recitanda a Monachis, Eremitis, ac Monialibus Ordinis Camaldulensis Juxta ritum Breviarii Monastici disposita. Cum Officio SS. Patris nostri Romualdi Abbatis in Feria tertia*, Ex Typographia Balleoniana, Venetiis MDCCXXVIII, s. 28; *Breviarium Monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium Congregationis Montis Coronae Pauli V. Iussu Editum Urbani VIII ac Leonis XIII auctoritate recognitum et a S. Rituum Congregatione revisum et approbatum*, Romae–Neapoli, Ex Typis Andreae et Salvatoris Festa 1896, s. 1429-1430.

⁵⁹ Lekcje nokturnu opierały się na rozdziale dwudziestym ósmym dzieła *Vita s. Romualdi* autorstwa św. Piotra Damianiego; por. *Breviarium Eremitarum sancti Romualdi ordinis camaldulensium*, Apud Dominicum Nicolinum, Venetiis MDLXXXIII, k. 431^v-432^r.

⁶⁰ Teksty własne drugiego nokturnu wskazują, że gdy cesarz Otton przebywał we Włoszech, Bolesław Chrobry wyprawił poselstwo z prośbą o misjonarzy. Wówczas cesarz poprosił św. Romualda o wyznaczenie dwóch mnichów, Jana i Benedykta, których wysłano do Polski. Kiedy święci mieli się udać do papieża w celu uzyskania pozwolenia na

Pewnym ewenementem jest przeniesienie tych wspomnień na inne dni. Według reformy kalendarza liturgicznego kamedułów dokonanej zgodnie z dekretem Kongregacji Obrzędów z 18 marca 1914 roku obchody ku czci świętych Jana i Benedykta przeniesiono na 12 września, a świętych Mateusza, Izaaka i Krystyna umieszczono pod dniem 27 września⁶¹. Przeniesienie jednak tych świąt na wrzesień nie ma swojego uzasadnienia w tradycji historycznej.

4.2. Wspólne świętowanie ku czci Pięciu Braci męczenników według patronatu polskiego i XX wiecznych źródeł kamedulskich

Osobliwością liturgii kamedułów polskich jest to, że wspomnienie ku czci Pięciu Braci męczenników obchodzili oni wspólnie, 12 listopada, i posługiwali się tego dnia własnymi tekstami brewiarzowymi⁶². Porównanie tekstów zamieszczonych w suplementach wydanych dla kamedułów żyjących w eremach na dawnych ziemiach polskich z formularzami występującymi w *Proprium Poloniae* dowodzi, że były one takie same⁶³. W 1923 roku do-

---

głoszenie słowa, król Bolesław zabiegał o ich protekcję, aby otrzymać koronę z rąk papieża. Oni jednak odmówili, tłumacząc, że powinni się zajmować sprawami religijnymi. Wojownicy z drużyny Bolesława postanowili zabrać pieniądze, które otrzymali bracia, i zabili zakonników. Za karę Bolesław chciał ich przykuć do grobu zmarłych, ale z woli Boga zostali ocaleni; por. *Officia propria sanctorum Recitanda a Monachis, Eremitis, ac Monialibus Ordinis Camaldulensis* [...] Venetiis MDCCXXVIII, s. 28-29; *Breviarium Monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium* [...] Romae-Neapoli, Ex Typis Andreae et Salvatoris Festa 1896, s. 1430-1431.

⁶¹ Por. *Appendix ad Breviarium Monasticum pro Eremitis Camaldulensibus Montis Coronae: a S. Rituum Congr. adprobata continens kalendarium, normas, rubricas nec non varianda et addenda in divinis officiis*, Romae: ex Typogr. Pontificia in Instituto Pii IX, 1916, s. 5-15.

⁶² Por. *Officia propria sanctorum Camaldulensium. Quae in Breviario Monastico desiderantur. Ad usum Congregationis Eremitarum Camaldulensium Montis Coronae. Perusiae Primo*, Sup: Permissu deis. Apud M. Iacobum Moscicki Ph: D. Cracoviae Anno Domini 1674, s. 35; *Officia propria patronorum Regni Poloniae olim edita Et iuxta Ritum. Breviarii Monastici pro Omnibus sub Regula S. P. Benedicti militantibus. Accommodata nunc denuo ob defectum Per RR. PP. Camaldulenses Eremi Insulae Vigrensis Reimpres-sa*, Typis Sacrae Regiae Majestatis et Reipublicae Scholarum Piarum, Varsaviae MDC-CLXXX, s. 110-113.

⁶³ Por. *Officia propria patronorum Regni Poloniae, per R. Stanislaum Socolovium, Serenissimi olim Stephani Poloniae Regis Theologum, Canonicum Cracoviensem, ex mandato Synodi Petricoviensis conscripta. Auctoritate Illustrissimi Cardinalis Georgii Radzivilii Episcopi Cracoviensis edita*, Antverpiae, ex Officina Plantaniana Apud Viduam et Heredes Balthasarii Moreti, MDCLXXVI, s 50-52; *Officia propria patronorum Regni Poloniae olim edita Et iuxta Ritum. Breviarii Monastici pro omnibus sub Regula S. P. Benedicti militantibus. Accommodata nunc denuo ob defectum Per RR. PP. Eremitas Camaldulenses Montis Argentini Reimpres-sa*, Et Aucta. Typis Celsissimi Principis Loci Ordinarii Jos. Haiek Administr. Typog. Cracoviae Anno Domini 1757, s. 40-41; *Officia propria*

konano zmiany w kalendarzu obowiązującym we wszystkich wspólnotach rodziny kamedulskiej i oddzielone dotąd wspomnienia ku czci świętych Jana i Benedykta oraz świętych Izaaka, Mateusza i Krystyna połączono i obchodzono razem jednego dnia, mianowicie 12 listopada⁶⁴. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w *Officium divinum* w wydany brewiarzu w 1925 roku. Lekcje drugiego i trzeciego nokturnu w księgach kamedulskich były te same, co w oficjach monastycznych obowiązujących w Polsce⁶⁵.

Przy obchodach wspomnienia Pięciu Braci męczenników można zauważyć istotne odrębności w kalendarzu kamedułów w Polsce. Na ziemiach polskich, już według średniowiecznych źródeł, wspomnienie ku czci tych męczenników obchodzono jednego dnia – 12 listopada⁶⁶. Data ta pozostała w potrydenckim *Proprium Poloniae* i obowiązywała również w polskich eremach⁶⁷.

Zakończenie

Liturgiczny kult świętych Pięciu Braci męczenników od samego początku istnienia Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej na ziemiach polskich wpisany był w dzieje tej wspólnoty. Wyrazem jego były teksty przeznaczone na celebrację Eucharystii oraz *Officium divinum*. Jakkolwiek w księgach kamedulskich nie przewidziano pełnych formularzy mszalnych i brewiarzowych, to jednak teksty własne pozwalały na ukazanie rysu świętości tych eremitów, dziękując Bogu za ich posługę u progu

---

patronorum Regni Poloniae olim edita Et iuxta Ritum. Breviarii Monastici pro omnibus sub Regula S. P. Benedicti militantibus. Accommodata nunc denuo ob defectum Per RR. PP. Eremitas Camaldulenses Montis Argentini Reimpressa. Et Aucta, In Typographia Seminarii Academic. Diaec., Cracoviae Anno Domini 1770, s. 103-106.

⁶⁴ Formularz liturgiczny asygnowany w 1923 r. został doklejony w mszale kamedulskim z 1896 r.

⁶⁵ W czasie oficjum odczytywano fragment Ewangelii przypominający, aby się strzec kwasu faryzeuszów i nie bać się tych, którzy zabijają ciało (por. Łk 12, 1-8). Do własnych tekstów należały również fragmenty homilii św. Bedy Czcigodnego, będące komentarzem do tej perykopy ewangelijnej (Homilia *LXXIII In festo martyrum*, PL 94, 457-458); por. *Supplementum ad Breviarium Monasticum...*, s. [33]-[35].

⁶⁶ Wspomnienie świętych Pięciu Braci męczenników obchodzono w średniowieczu 12 listopada, w Gnieźnie, Krakowie, Lubuszu, Płocku, Poznaniu, Włocławku i Wrocławiu; por. Włodarski, *Chronologia polska*, s. 253.

⁶⁷ Por. *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae, Ad normam Missalis Romani accommodatae. Superiorum permissu*, Venetiis, Anno Domini MDCXCV, s. 29-30; *Missae propriae sanctorum Ordinis Sanctorum Patrum Benedicti & Romualdi, cum alijs quibusdam, quae in Missali Romano non habentur. Pro usu Eremitarum Camaldulensium desumptae*, Cum permissu Superiorum, Anno Domini MDCXCVI, Cracoviae, Ex Officina Francisci Cezary, S. R. M. ac Illustriss.; et Reverendiss. D[omi]ni Episcopi Crac. Ducis Severiae, necnon Scholarum Novoduorsc. Typogr, s. (10)-(11).

państwowości polskiej. Z kultem Pięciu Braci męczenników związana była bezpośrednio fundacja w 1663 roku eremu w Bieniszewie. O miejscu tej fundacji zaważył bardzo żywy kult ku czci tych świętych w Kazimierzu Biskupim, czemu dał świadectwo o. Sylwan Boselli, kameduła, jako naczynny świadek. W ten sposób eremici Kongregacji Pustelników Kamedułów Góry Koronnej, powstałej w XVI wieku we Włoszech, nawiązali do uczniów św. Romualda, którzy ponieśli męczeńską śmierć na początku XI wieku.

Na podstawie zachowanych źródeł liturgicznych można wyróżnić praktykę obchodzenia tego wspomnienia zarówno w całej kongregacji, jak też wśród kamedułów polskich. W księgach liturgicznych i dodatkach przeznaczonych dla całej kongregacji wspomnienie ku czci Pięciu Braci obchodzono oddzielnie. W kalendarzu pod datą 15 listopada wpisano wspomnienie świętych Słowian: Mateusza, Izaaka i Krystyna, natomiast 16 listopada świętych Jana i Benedykta. Wspomnienie ku czci tych ostatnich, jako bezpośrednich uczniów św. Romualda, obchodzono również w wyższej randze. Z bliżej nieznanym powodów zgodnie z dekretem Kongregacji Obrzędów w 1914 roku obchody ku czci świętych Jana i Benedykta przeniesiono na 12 września, a świętych Polaków na 27 września. Po zmianach dokonanych w 1923 roku w kalendarzu obowiązującym we wszystkich wspólnotach rodziny kamedulskiej połączono te wspomnienia i Pięciu Braciom oddawano cześć 12 listopada. Odrębnością u kamedułów polskich był fakt, że oddawano cześć tym świętym jednego dnia – 12 listopada – czego świadkami są już najstarsze *propria* kamedulskie drukowane w Krakowie w XVII wieku. Taka zasada była zgodna z patronałami obowiązującym w Polsce po Soborze Trydenckim.

Pięciu Braci męczenników jako wzór świętości i mocy modlitwy wstawienniczej nie tracą na aktualności. Ich życie i działalność mają związek z początkami chrześcijaństwa w Polsce. Przypadająca w 2016 roku 1050. rocznica chrztu Polski może być okazją do wyrażenia wdzięczności tym świętym, którzy zaszczepili wiarę na ziemiach polskich.

Streszczenie

Święci od początku istnienia chrześcijaństwa zajmują ważne miejsce w liturgii. Początkowo kult ten miał charakter lokalny i koncentrował się wokół grobu świętego. Od IV w. można zauważyć wzrost i znaczenie kultu świętych. W wielu przypadkach miał on charakter powszechny. Po soborze trydenckim liturgiczny kult świętych otrzymał nowy impuls. Kult świętych Pięciu Braci męczenników, uczniów św. Romualda (+ 1027), na ziemiach polskich był wpisany w dzieje Kongregacji Pustelników Kamedułów

Góry Koronnej. W 1663 roku powstał erem w Bieniszewie. Od 1923 roku wszystkie wspólnoty rodziny kamedulskiej oddają cześć Pięciu Braciom 12 listopada.

Summary

The liturgical cult of Five Martyred Brothers in tradition of Polish camaldolese after the council of Trent

From the beginning of christianity the saints occupy a very important place in liturgy. Initially the cult had a local character and was concentrated around the saints' graves. From the 4th century we can notice the increase and the meaning of the cult of saints. In many cases it had a common character. After the council of Trent the liturgical cult of saints was given a new impulse. In Poland the cult of saint Five Martyred Brothers, spiritual sons of saint Romuald (+ 1027), was included in the history of Camaldolese Hermits of Monte Corona. In 1663 a hermitage in Beniszew was established. From 1923 all communities of Camaldolese family honour Five Brothers on 12th of November.